

ILK BOLALIK DAVRIDA PSIXIK RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI

Termiz davlat pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim fakulteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi

1-bosqich talabalari

Toshboyeva Mamlakat Alisher qizi

Abdumurodova Durдона Abdumajit qizi

Annotasiya: *Ushbu maqolada ilk bolalik davrida bolalarning psixik rivojlanishidagi o'ziga xos xususiyatlari borasida, shuningdek ilk bolalikdavrida bolalarning o'z-o'zini anglashi xususiyatlari haqida atroflicha ma'lumotlar berib o'tilgan.*

Annotasiya: *This article provides detailed information about the characteristics of early childhood, as well as the characteristics of children's self-awareness during early childhood.*

Kalit so'zlar: *Bola tafakkurining o'sib borishi, situativ tili, bola diqqatining tafakkuriga to'g'ri holda rivojlanishi, bola idrokining o'sishi, bola xayolining nutqi o'sishi bilan bog'liq holda o'sishi, bola nutqining rivoji uchun katta odamlar bilan muloqotining o'rni, bola o'z "Men" ini anglashi va uch yoshiqirozi.*

Key words: *the growth of the child's thinking, situational language, the development of the child's attention according to the thinking, the growth of the child's perception, the growth of the child's imagination in connection with the growth of speech, the role of communication with adults for the development of the child's speech, the child's understanding of his "I" and three young age.*

Ilk bolalik davri: go'daklik davridan so'ng rivojlanishning yangibosqichi - ilk bolalik (1-3)davri boshlanadi. Ilk bolalik davri bola hayotidagi eng ahamiyatga molik davr, uning kelajakdagi psixologik rivojlanishini belgilab beruvchi muhim davr hisoblanadi. Bu davrdagi rivojlanishning asosini bolaning to'g'ri yurishi, muloqotga kirishishi va predmetli faoliyatni egallash xususiyatlari tashkil etadi. Ilk bolalik davrida inson psixikasining dastlabki xususiyatlari o'zini namoyon qila boshlaydi, yani inson xarakteri ilk bolalik davridan boshlab rivojlanadi. Bu davrda bolaga alohida e'tibor berish lozim. Negaki psixologik rivojlanayotgan bola psixologiyasiga noto'g'ri ta'sir ko'rsatish uning kelajakdagi hayotida o'z ta'sirini ko'rsatadi va qiyinchiliklar yaratadi. Bolaning psixologik xususiyatlari rivojlangani sari uning tafakkuri rivojlanib boradi. Masalan, bir yoshgacha bo'lgan bolalarning diqqati nihoyatda

beqaror va ixtiyorsiz . Ikki yoshdagi bolalarning diqqatida yangi sifatlar yuzaga kela boshlaydi. Bola o'sib ulg'ayotgan sari uning diqqati barqaror bo'lib boradi , yani bola tafakkuri bilan uning psixik rivojlanishi to'g'ri proporsional holda rivojlanadi. Diqqatning ozmi- ko'pmi barqaror bo'la boshlagani shunda ko'rinadiki, bola o'zini qiziqtirgan biron narsa bilan uzoq vaqt mobaynida shug'ullana oladi. Ilk bolalik davridan boshlab bola uni o'rab turgan predmetlarning xususiyatlarini va ular orasidagi oddiy bog'liqliklarni anglashga harakat qiladi. Bu davr aqliy rivojlanishning asosini, idrok va tafakkur harakatlarining yangi ko'rinishlarini tashkil etadi. 1 Yoshli predmetning qandaydir bir ko'zga tashlanib turadigan belgisiga o'z e'tiborini qaratadi va predmetlarni shu belgilariga ko'ra taniydi. Keyinchalik yangi idrok harakatlarining egallanishi bolaning predmetli harakatlarini bajarishdan ko'z bilan chamalab, harakat qilishiga o'tishda namoyon bo'ladi, endi u predmetning bo'laklarini ushlab ko'rmasdan, balki chamalab idrok eta oladi. 2,5-3 Yoshli bola kattalarning ko'rsatgan namunasi, rangi, shakli va kattaligiga ko'ra, aynan shunday predmetlarni chamalab, idrok etgan holda to'g'ri topa oladi. Bolalar avval shakliga, so'ngra kattaligiga va undan keyingina rangiga qarab ajrata oladilar. Ikki yoshni to'ldirib uch yoshga qadam qo'ygan bola tafakkurida yana bir qadam o'sish bo'ladi. Endi uning tafakkuri so'zlarni tushunadigan darajada rivojlalanadi va so'z boyligi ortib boradi. Bu davrda bolaning o'ziga xos bo'lgan situativ tili haqiqiy tilga aylanadi. Ya'ni bolaning situativ tili bu : bolaning so'zlarni imo – ishoralari.

Ilk bolalik davrida bola tafakkuri katta yoshdagi inson tafakkuri kabi rivojlanmagan bo'ladi. Shuning uchun ham ular idrok qilayotgan narsalari haqida sodda tafakkur qiladilar. Bundan tashqari bu yoshdagi bolalarning tafakkur jarayonlarida harakat elementlari ko'p bo'ladi. Shuning uchun ham ularning tafakkurlari ba'zan harakatli tafakkur ham deb yuritiladi. Ilk bolalik davridagi bolalarda tafakkurning fikriy operatsiyalarini, ya'ni analiz, umumlashtirish kabilarni ko'ramiz. Ular qo'llaridagi o'yinchoqlarini yoki qo'llariga tushgan narsalarni buzib, paypaslab analiz qiladilar. Lekin sintez qilishga hali qurbilari yetmaydilar. Bu yoshning oxiriga kelib tafakkurning o'sishida nutqning ro'li juda oshadi. Bola yangi so'zlarni mumkin qadar ko'proq bilib olib, ulardan o'z tafakkurida keng foydalana oladilar. Bu esa bolalar fikrlashining o'sishiga yordam beradi . Tafakkurning o'sishida yana bir muhim bosqich shundan iboratki, ilk bolalik yoshining oxiriga kelib bola ayrim tushunchalarni bilib olishga va bu tushunchalarning eng muhim xususiyatlarini o'zlashtirishga muvaffaq bo'ldilar. Uch yoshga to'lay deb qolgan bola, katta insonlarning biror ish bilan shug'ullanishini bilib qolgan va bunga o'rganib qolgan bo'ladi. Agar unga endi u bu ish bilan shug'ullanmasligi

aytilsa u hayron bo'ladi. Chunki uning tafakkuri yetarlicha rivojlanmagan bo'ladi va insonlar bir holatdan ikkinchi holatga o'tishini tasavvur qila olmaydilar. Bolalar tushunchalardan foydalanib, sodda xulosalar chiqashga o'rgana boshlaydilar. Ular bir necha hukmlardan foydalanib, katta, kichik, baland, past, ko'p, oz, kabi sodda xulosalar chiqara oladilar, bu esa tafakkurning yanada rivojlanishi uchun zamin yaratadi. Ilk bolalik davrida bolalardagi murakkab psixik jarayonlardan biri bo'lmish xayol anchagina rivojlana boshlaydi. Lekin bu asosan ixtiyorsiz yurgiza olmaydilar. Nutqning o'sishi bola xayolining o'sishiga katta ta'sir ko'rsatdi. Bolalar kattalarnkng gaplariga tushunadigan bo'lgach, har xil ertak va hikoyalarni qiziqib tinglaydigan bo'ladi. Bolalar o'zlari biladigan, o'zlariga yaxshi tanish bo'lgan narsalar haqida hikoyalarni joni dili bilan eshitadilar. Har bir hikoyani eshitganda bolada xilma-xil tasavvurlar yuzaga keladi. Bola bu tadavvurlar yordamida xayol qilish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bola hikoyalarni eshitish orqali olgan tasavvurlarini so'zlar bilan ifodalaydi. So'z esa bolaning narsalarni boshqacha idrok qilishga, ularning boshqa narsalarga o'xshashligini aniqlashiga va ana shunday o'xshashliklarni aniqlash asosida yangi obrazlar, yangi tasavvurlar yaratishga yordam beradi. Go'daklik davridagi bolalarga nisbatan, ilk bolalik davridagi bolalar atrof-muhitdagi narsa va hodisalarga nisbatan ko'proq qiziqish bilan qariydilar. Agar, go'dak bola qo'liga ushlagan narsani oddiy harakatlar bilan kuzatsa, 2-3 yoshdagi bola shu predmet qismlarini diqqat bilan o'rganganidan so'nggina, o'z amaliy faoliyatida ishlata boshlaydi. 1-3 yoshdagi bola shakllanishida psixik rivojlanishning o'ta ahamiyatligini inobatga olgan holda, psixolog R. Zazzo inson tug'ilganidan to yetuklik davrigacha bo'lgan psixik rivojlanish asosining taxminan o'rtalari, 3 yoshga to'g'ri keladi, degan mulohazani bildiradi. Bu davrdan endi u kattalar bilan nutq orqali muomala - munosabatda bo'la oladi va sodda axloq qoidalariga amal qila boshlaydi. Kattalar bilan bo'ladigan muloqoti tufayli bola atrof hayot haqida ko'proq ma'lumot oladi. Yani bolaga bu davrda qancha ko'p narsa haqida ma'lumot berilsa, u, albatta, kelajakda o'z samarasini ko'rsatadi. D. B. Elkonin fikricha, bolalarda keng ko'lamli va ko'p miqdordagi predmetlarni tanish, idrok qilish, ularning xususiyatlarini o'zgartirish ehtiyojining ortishi katta yoshdagi odamlar bilan muloqotda kirishish mayli, tuyg'usi va istagini kuchaytiradi. Bu davrdagi bolalarning xatti-harakatlari ularning xohish va hissiyotlari juda o'zgaruvchan bo'ladi. Masalan, bolaning yig'lashi va yig'idan to'xtashi juda tez o'zgaradi. Ilk davrda bolada o'z yaqinlariga: onasi, otasi, buvi-buvalari, tarbiyachisiga nisbatan muhabbat shakllanadi. Bola o'z yaqinlaridan maqtov olishga harakat qilardi. Ota-onalar tomonidan bolaning xattiharakatlari va shaxsiy xususiyatlariga beradigan

ijobiy emotsional baholari ularda o'zlarining layoqat va imkoniyatlariga nisbatan ishonchni shakllantiradi. Kattalarning bola bilan qanday muomala qilishlariga qarab uning o'z " Men " ini anglay boshlashi bir muncha avvalroq yoki kechroq yuzaga kelishi mumkin . 3 yoshli bola o'zini , o'z hohish va ehtiyojlarini qondirishi mumkin bo'lgan manba deb biladi va bu uning " Menga bering " , "Ko'taring" , "Men ham boraman" kabi talablarda ko'rinadi . Shu davrdan boshlab bolalarda mustaqil bo'lish ehtiyoji yuzaga keladi va bu ularning "o'zim qilaman " qabilidagi so'zlarda namoyon bo'ladi . 3 yoshdagi inqiroz bola shaxsining ma'lumdagi bir darajada rivojlanganligi va kattalar bajaradigan xatti-harakatlarni qila olmayotganligini anglashi natijasida hisoblanadi. Inqiroz davrida yuzaga keladigan iroda , layoqat va boshqa bir qancha xususiyatlar uni shaxs bo'lib shakllanishiga tayyorlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.Nishonova.Z.T, Komilova N.G. Rivojlanish psixologiyasi.Pedagogik psixologiya T-2018-yil.
2. Dosmuhamedova. Sh. A. Tillashayxva. X.A. Yosh davrlari va pedagogic psixologiya T-2020-yil.
- 3.Goziyev E.G.Psixologiya(Yosh davrlari psixologiyasi)T:Oqituvchi1994-
- 4.Goziyev. E.G, Ontogonez psixologiyasi T-2020-yil